

דורשבו

ב"ט ד

פרשת בהעלתך, תשע"ח, מספר 1271

משבר המנהיגות האידיאלית

פינחס חליווה

אל המקום הרע הזה וכו', אם אתה נותן לנו מים מוטב, ואם לאו הרי אנו סוקלין אותך.³

האחריות, אם כן, מוטלת על משה מתוך חובה שלטונית לקיים הבטחות. אחרים סבורים שמקור התלונות נעוץ ביחס המיוחד של העם למנהיגותו הרוחנית. העם פיתח תלות גדולה במשה הנביא ואיש הא-לוהים, ותלות זו הציבה אותו בודד בראש פירמידת השליטה, ולכן הרחבת בסיס ההנהגה לא מהווה פתרון לבעיה. עדות לתלות זו מצאנו בדברי העם אל אהרון לפני חטא העגל: "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר יִדְעֵנוּ מַה הָיָה לָּנוּ" (שם' לב:א). במשה, לאחר שנחשפה נבואתם של אלדד ומידד שלפיה משה מת ויהושע הוא שיכניס אותם לארץ (סנהדרין יז ע"א). המחשבה שמנהיג אחר יוביל אותם לכיבוש הארץ הביאה לתסיסה במחנה, עוד לפני שיצאו המרגלים למשימתם. כך ראה זאת הרמב"ן (בפירושו לבמ' יא:ד):

אפילו בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו, רק על משה רבינו שהוציאם ממצרים, כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים, והוא שיתן להם בתפלתו כל משאלותם, ותאותם יביא להם.

המסקנה שאליה הגיע משה, התואמת את תשובת ה' אליו וכפי שפירש הרמב"ן, היא שהפתרון טמון בהרחבת בסיס ההנהגה הרוחנית, ולא דווקא השלטונית.

הנצי"ב מוולוז'ין לא הסכים לפרשנות זו של הרמב"ן, וסבר שהרחבת בסיס ההנהגה נועדה לסייע לו במשימות חברתיות כמו ביקור חולים וקבורת מתים, ולא במשימות רוחניות. ביצוע המשימות הרוחניות אינו מביא לעייפות כי יש בהן סייעתא דשמיא. העומס בתפקיד נוצר כתוצאה מהמלצת יתרו לבצע משימות חברתיות כדי לזכות באהדת העם, ואת המשפט בערכאות הנמוכות העביר למנהיגים אחרים (ככתוב בדב' א:ח). תוכנית זו לא הצליחה, כי העם רצה את הנהגת משה בכל המשימות, ומשה הותש בעיקר מהמשימות החברתיות והפרטיות, ככל שהעם התרבה, כפי שמשה

בפרשת "יתרו" נחשפנו למסירותו הרבה של משה לתפקידו, כמנהיג שהחזיק בכל סמכויות השלטון. מסירות זו זכתה לביקורת של חותנו שטען: "מִדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבִדָּד וְכָל הָעָם נֹצֵב עֲלֶיךָ מִן בְּקֶרַע עֲרֹב" (שם' יח:ד). הוא אף צפה את כישלון השיטה: "נָבַל תִּבְלַגְּמָה אֶתְּהָ גַם הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ פִּי כְּבֹד מִמֶּךָ הַדָּבָר לֹא תוּכַל עֲשׂוֹהוּ לְבִדָּד" (שם' יח). ואכן, בשנה השנייה לצאתם ממצרים, הגיע משה למסקנה שעליה הצביע יתרו,¹ כפי שהתוודה: "לֹא אוּכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי לְשַׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כְבֹד מְמֹנִי" (במ' יא:טו), והוא אומר שוב בספר דברים: "לֹא אוּכַל לְבַדִּי שְׂאת אֶתְכֶם... אֵיכָה אֲשָׂא לְבַדִּי טַרְחַתְכֶם וּמִשְׁאֲכֶם וְרִיבְכֶם" (דב' א:ט,יב). כל סוגי הסמכויות היו על שכמו, כפי שמסביר אברבנאל: "טרחכם" – עמל לימוד תורה. "משאכם" – תפילות לשאול עתידות שנוגעות לכל אחד מהעם, ו"ריבכם" – משפט בין אדם לחברו.²

כמה תהיות עולות מטענות אלה של משה: אם משה קיבל את הצעת חותנו ומינה שרי אלפים, מאות, חמישים ועשרות, הרי שלא היה הוא לבדו! ומה המיוחד בתלונות העם כאן שהביא את משה לפנות לה'?

חכמי המדרש ופרשני המקרא הציעו כמה תשובות לשאלות אלה. יש שסברו שעצת יתרו לא בוצעה בעיתוי שנאמרה, אלא רק לאחר שגברו תלונות העם (ראו למשל פירוש אברבנאל לשם' יח:ג). ויש שסברו, שמשה אכן מינה שרים כפי שהציע יתרו, אך התלונות של העם נמשכו, מפני שהעם המשיך בתפיסה שמשה הוא האחראי הבלעדי למצבם, והאחריות מוטלת על שכמו, שהרי הוא אשר הוציא אותם ממצרים והבטיח להובילם לארץ המובטחת. דא עקא, שהמסע מתארך ועמו מצוקות הדרך:

אמר להם ולא אמרתי לכם לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם, יש לכם שרי אלפים שרי מאות... אמרו לו הכל עליך כי אתה הוא שהוצאתנו ממצרים והבאת אותנו

* ד"ר פינחס חליווה, מנכ"ל המכללה האקדמית אשקלון.

¹ ראו ראב"ע דב' א:ט.

² פירוש אברבנאל לדב' א:ט, המציג את דברי הרמב"ן.

³ אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אהרן, עמ' 13.

לשיטתו, אכיפת מצוות התורה היא החזרת מי שסטה לדרך האמת המוחלטת והטבעית לאדם, ולכן הוא אינו רואה בה אקט שלילי, אף שקיימת חשיבות לקבלת התורה מרצון. מסקנת הרמב"ם ממינוי הזקנים היא, שצעד זה מחויב המציאות, ובשל חשיבותו נשנה בפרשת שופטים. הוא נכתב בפרשתנו כדי לייחסו למשה שלא קינא בביזור כוח הנבואה, וכפי שהשיב ליהושע: "וְיָמִי יִתֵּן כָּל עֵם ה' נְבִיאִים" (במ' יא:כט).

שאלה חשובה בהקשר זה נותרה ללא מענה: אם העם ראה במשה איש א-לוהים שבכוחו לספק כל דרישה, מדוע לא צייתו לו באופן מוחלט?

בהתאם לקו הפרשני של הרמב"ן, נראה שעייפותו של משה אינה פיזית אלא נפשית, ובעיקר היא ביטוי לאכזבה מהתנהגותו של העם. משבר דומה יתאר שנים רבות לאחר מכן גדול הפילוסופים היוונים אפלטון, כאשר ינמק את השוני המהותי שחל בתפיסתו את החוק בספרו הראשון "הפוליטיקה"⁷ ובערוב ימיו בספרו "החוקים"⁸. לשיטתו, במדינה אידיאלית החוק צריך להיות פרי חקיקה של המנהיג העליון החכם מכל אדם, וחוק זה אינו כתוב. החוק יהיה פרי הכרעה של המנהיג העליון, כי הוא המוביל את העם להשגת היעדים האידיאליים של המדינה. בשיטה זו, החוק אינו תוצאה של הסכמה בין האליטות, כמו במשטר דמוקרטי, ונמנעת פרשנות שגויה של החוק או קיומן של לקונות. עדכוננו של החוק בשיטה כזו נעשה בהתאם לשינויים במציאות, כפי שיחליט המנהיג העליון. אין חשש להתפתחות של דיקטטור, כי המנהיג האידיאלי מונע מתוך טוב ציבורי מוחלט. מנהיג כזה משול לקברניט של ספינה שמוביל את נוסעיה לחוף מבטחים. הואיל והקברניט שולט במלאכת הניווט, רק הוא יכול להוביל את נוסעיו אל חוף מבטחים, ולכן הציות אליו מונע מתוך אסירות תודה של הנוסעים לחוכמתו ולמנהיגותו. בלעדיו הנוסעים עלולים ללכת לאיבוד בים ולמות מצמא ורעב. חרף כל זאת, אפלטון משנה את עמדתו, ובספרו "החוקים" הוא התפשר על קיומו של חוק כתוב. הסיבה הייתה כניעה לאופיו הרע של הציבור, שמציית למנהיג כל זמן שהאינטרס הצר והחומרי שלו לא נפגע בשל ויתור לטובת הכלל. אפילו מנהיג שמסור כל כולו לטוב הציבורי סובל מהעדר ציות כאשר האינטרס הפרטי עלול להיפגע.

עם ישראל היה צריך לציית למשה ציות מוחלט, כי הוא המנהיג האידיאלי של העם, והוא איש הא-לוהים שבו תלו את כל מבטחם.

אומר: "וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרֹב" (דב' א:).

נראה שתשובת ה' למשה, איסוף שבעים איש מזקני ישראל והאצלת רוח נבואה עליהם, תומכת בהסבריו של הרמב"ן, שמינוי הזקנים שונה ממינוי השרים: לזקנים הוענקה גם נבואה, לראשונה במחנה ישראל.

חז"ל עמדו על חשיבות מינוי הזקנים והרחבת בסיס ההנהגה הרוחנית בכלל, ולאחר הסתלקותו של משה בפרט, מתוך השוואת הפסוקים המתארים את מינוי הזקנים ומעמד הר סיני. במינוי הזקנים נאמר: "וַיִּרְדְּתִי וַדְּבַרְתִּי עִמָּךְ" (במ' יא:ז), ובמעמד הר סיני נאמר: "וַיִּרְדְּ ה' עַל הַר סִינַי" (שמ' יט:כ).

וירדתי ודברתי, להודיעך שיום מנוי הזקנים היה חביב לפני הקדוש ברוך הוא כיום מתן תורה, שכתוב בו "כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד ה' לְעִנְיִי כָּל הָעָם" (שמ' יט:יא). אף במנוי הזקנים כתיב שם ירידה.⁴

אומנם, מינוי הזקנים נראה, כמו בכל תיאוריה מדינית, כביזור סמכויות כדי להרחיב את בסיס הלגיטימציה של השלטון, אך חכמי המדרש ביקשו למקד את תשומת הלב בהרחבת הסמכות הרוחנית ללימוד התורה ולאכיפת מצוותיה. אף שסמכות הזקנים אינה עצמאית אלא מרוחו של משה, הם נושאים איתו בעול השלטוני והרוחני. על החשיבות הדתית של צעד זה עמד המדרש:

אספה ל. זה שאמר הכתוב "דְּבַרְתִּי חֲכָמִים כְּדָרְבָנוֹת" (קה' יב:יא), מה הדרבן הזה מביא חיים לעולם, אף דברי תורה מביאין חיים לעולם, דכתיב "כִּי הוּא חַיִּיךְ וְאַרְךָ יָמֶיךָ" (דב' ל:כ).⁵

החכמים נמשלים לדורבן שמכוון את עבודת החרישה של השור, ואינו מאפשר לו סטייה מהתלם. גם הזקנים מכוונים את העם באמצעות לימוד התורה ויישומה ביעילות רבה מזו שמנהיג אחד יכול להשיג. הרמב"ם ראה בציווי למנות שבעים זקנים ציווי חשוב, ולכן הוא נשנה: "שִׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" (דב' טז:ח). החשיבות השלטונית של השילוב הרוחני והביצועי בהגברת האכיפה ובשמירה על דרך התורה:

שיכריחו לעשות מצוות התורה ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליה על כרחם ויצוו לעשות הטוב ויזהירו מן הרע ויעמידו הגדרים... וכבר נכפל הצווי הזה למנות שבעים זקנים והוא אמרו ית' למשה אספה לי שבעים איש.⁶

⁷ כתבי אפלטון כרך ב. תרגם ג' ליבס, הוצאת שוקן, 1999.

⁸ שם, כרך ד, 1997.

⁴ במדבר רבה (וילנא) פרשת בהעלותך פרשה טו.

⁵ מדרש תנחומא (בובר) פרשת בהעלותך.

⁶ ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קעו.

אבל אופיים הרע מנע מהם לציית באופן מוחלט כאשר חשו חיסרון חומרי כלשהו. כאשר התלונות היו תלונות שווא, המהולות בדרישות חומריות כמו בשר, הבין משה שהציות אליו בררני, כל עוד קיים אינטרס חומרי. במצב כזה הוא החליט שהגיעה השעה לביזור סמכויות ולמנהיגות פחות אידיאלית, התואמת את אופיו וטבעו של העם. המעבר ממנהיגותו המושלמת של משה למנהיגות קבוצתית של שבעים זקנים, מסמלת את המעבר ההכרחי ממנהיגות מוחלטת למנהיגות יחסית במציאות מורכבת. לא עוד הכרעות שמימיות, כמו במקרים של המקושש ובנות צלפחד, אלא מעבר אל מנהיגות זקנים שכוחם בחוכמתם ובדרך לימודם.⁹

מעבר לעולם הלכה יחסי, הוא מעבר אל השגתם של יעדים מוגבלים אך מספקים. החתירה הפנה להשגתה של האמת המוחלטת היא העיקר, והשגתה של האמת היחסית היא הניצחון.¹⁰ התורה, חכמיה ומנהיגיה מכוונים את האדם אל האמת בדרכים שנקבעו בה, והאמת מארץ תצמח.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון.

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שיף